

فدائیان فرقه دموکرات آذربایجان

در خدابنده

محرمعلی فیروزی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه : فیروزی، محرمعلی، ۱۳۵۱
 عنوان و نام پدیدآور : فدائیان فرقه دموکرات آذربایجان در خدابنده/ محرمعلی فیروزی
 مشخصات نشر : تهران: سفیراردهال، ۱۳۹۵
 مشخصات ظاهری : ۶۵ص: مصور (بخشی رنگی)؛ ۱۴/۲۱×۵/۵ س.م
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۳-۴۹۰-۴
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
 موضوع : فرقه دموکرات آذربایجان -- تاریخ
 موضوع : Fergeh Democrat Azarbayjan - - History
 مؤلف : خدابنده
 موضوع : (Khodabandeh Iran)
 موضوع : خدابنده -- جغرافیای تاریخی
 موضوع : Khodabandeh (Iran) - - Historical geography
 موضوع : ایران -- سیاست و حکومت -- قرن ۱۴
 موضوع : Iran - - Politics and government - - 20th century
 ر. بندي کتب : ۱۳۹۵ ف.۴/۱۵۳۵ DSR
 رده - جی : ۹۵۵/۰۸۲۴
 شماره نشان : ۴۴۸۵۵۰۳

فدائیان فرقه دموکرات آذربایجان در خدابنده

تألیف: محرمعلی فیروزی

نوبت چاپ: اوّل - ۱۳۹۵

صفحه‌آرایی و طراح جلد: واحد آماده‌سازی سفیراردهال

لیتوگرافی، چاپ، صحافی: سفیراردهال

شمارگان: ۳۰۰ نسخه ♦ شماره نشر: ۱-۵۴۶

بها: ۳۰۰۰۰۰ ریال

© حق چاپ: ۱۳۹۵، انتشارات سفیراردهال www.safirardehal.ir

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۳-۴۹۰-۴

نشانی دفتر: تهران، خیابان مفتح، خیابان سمیه، روبه روی بانک ملی ایران، ساختمان ۱۱۸، واحد ۴

تلفن مرکز پخش: ۸۸۳۱۲۸۹۸-۸۸۳۱۹۳۳۲ کد پستی: ۱۵۸۱۸-۷۴۷۱۵ email: safirardehal@yahoo.c

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه‌برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست مطالب

۱۱	یادداشت دبیر مجموعه
۱۵	پیشگفتار
۲۳	فصل ۱: کلیات و مفاهیم
۲۴	مقدمه
۲۴	تاریخ چیست؟
۲۵	اهمیت و ضرورت مطالعات تاریخی
۳۱	پیوند تاریخ و جغرافیه
۳۳	جغرافیای تاریخی چیست؟
۳۶	اثر محیط و عوامل جغرافیایی بر تحولات تاریخی
۳۷	نقش موقعیت جغرافیای ایران در تاریخ آن
۴۰	نظریه‌های ژئوپلیتیک و تأثیر آن بر حوادث تاریخی ایران
۴۱	نظریه قدرت دریایی
۴۳	نظریه هارتلند
۴۳	نظریه ریملند
۴۷	نظریه هارتلند جدید جفری کمپ
۵۰	اهداف و استراتژی شوروی در ایران
۵۳	موقعیت جغرافیایی شمال غرب ایران
۵۵	موقعیت و جایگاه استان زنجان و شهرستان خدابنده در شمال غرب کشور
۵۶	نقش نظامی منطقه خدابنده
۵۹	عوارض طبیعی

۶۱	غارها
۶۱	ویژگی های انسانی
۶۳	علاقه به زادگاه و مکان
۶۷	پیام آرزی نصرت الله جهانشاهلو افشار
۷۴	رسدای از زندگانی غلامحسین بیگدلی
۹۱	فصل دوم: گذری بر جغرافیای تاریخی شهرستان خداپنده
۹۳	موقعیت جغرافیایی، تقسیمات سیاسی و جمعیت شهرستان خداپنده
۹۵	خداپنده در دوره پیش از اسلام
۹۹	علت نام گذاری قیدار
۱۰۶	خداپنده در دوره اسلامی
۱۰۷	سجاس
۱۰۸	سهرورد
۱۰۹	خداپنده در دوره مغولان (ایلخانان)
۱۱۳	علت نام گذاری خداپنده
۱۱۹	خداپنده در دوره صفویه
۱۲۰	ایل بیگدلی
۱۲۱	ایل افشار
۱۲۶	ایل ذوالقدر
۱۲۷	شاه اسماعیل اول در قیدار
۱۲۸	شاه طهماسب اول در قیدار
۱۳۶	شاه عباس اول در قیدار
۱۳۶	خداپنده در دوره افشاریه

۱۳۸.....	خدابنده در دوره زندیه.....
۱۴۱.....	علت نام گذاری زنجان (زنگان).....
۱۴۵.....	علت نام گذاری خمسه.....
۱۵۰.....	خدابنده در دوره قاجاریه.....
۱۵۶.....	خدابنده در زمان مشروطه.....
۱۵۸.....	آشنایی با الله خان بیگدلی با رضاخان و رابطه او با جهانشاه خان امیرافشار.....
۱۷۲.....	جهانشاه و ماجرای قتل همسر و نوکر.....
۱۷۶.....	شعری که خون پاکرد.....
۱۷۹.....	رابطه جهانشاه خان امیرافشار با اصائلوها.....
۱۸۵.....	جنگ جهانشاه خان با سردرمویه.....
۱۸۶.....	شکایت زارعین از جهانشاه خان امیرافشار به حکومت مرکزی.....
۱۸۸.....	اختلاف یک مجتهد و رئیس مجلس به سر جهانشاه خان امیرافشار.....
۱۸۹.....	پایان قدرت جهانشاه خان امیرافشار.....
۲۰۱.....	خدابنده در دوره پهلوی.....
۲۰۳.....	ترور حسین علاء توسط مظفر ذوالقدر.....
۲۰۵.....	ماجرای کشته شدن مشهود خان در دوتپه سفلی خدابنده.....
۲۱۰.....	خدابنده در دوره جمهوری اسلامی.....
۲۱۴.....	خدابنده در زمان جنگ تحمیلی.....
۲۱۶.....	سخنرانی رؤسای جمهوری اسلامی ایران در خدابنده - قیدار.....
۲۱۷.....	فصل سوم: خدابنده در یک سال حکومت فرقه دموکرات آذربایجان (فدائیان).....
۲۱۸.....	جنگ جهانی دوم و اشغال ایران.....
۲۲۱.....	ریشه های بحران آذربایجان.....
۲۲۶.....	چگونگی و پیامدهای استیلای دموکرات ها در زنجان.....

- زمینه‌ها و بسترهای استیلای دموکرات‌ها در زنجان..... ۲۲۹
- مقایسه موضع‌گیری محمود خان ذوالفقاری و محمدحسن خان افشار در مقابله با
فرقه دموکرات آذربایجان..... ۲۳۳
- جنگ قیدار از نگاه شاهدان و در گزارش یک خبرنگار..... ۲۳۸
- جنگ قیدار از نگاه غلامحسین بیگدلی..... ۲۴۹
- جنگ قیدار از نگاه حسن نظری (غازیانی)..... ۲۴۹
- جنگ ورجوان (درستان)..... ۲۵۳
- جنگ قویی (قویو) از نگاه شاهدان..... ۲۵۸
- جنگ قویی از نگاه نصرت‌الله جهانشاهلو افشار..... ۲۶۵
- جنگ قویی (قویو) در گزارش یک خبرنگار..... ۲۶۶
- جنگ زرین‌آباد (آخرین جنگ منطقه)..... ۲۶۹
- جنگ قافلانکوه..... ۲۷۱
- مهمترین وقایع و رویدادهای خدابنده در یکسال جنگ..... ۲۸۰
- ماژور گفتن به الاغ، جان ارقینی را گرفت..... ۲۸۱
- ماجرای تویقره..... ۲۸۲
- تیرباران شدن دو نفر به اتهام رشوه در روستای زاغج..... ۲۸۳
- گزارش‌های یک خبرنگار از محمدخلج، زرین‌آباد، قزل‌بلاغ و قومی‌آباد خمه..... ۲۸۴
- کرسف مقر حکومتی خان افشار در اشغال فدائیان..... ۲۸۹
- فعالیت‌های فدائیان در کرسف از زبان نظری..... ۲۹۶
- ماجرای انبار گندم و طلای محمدحسن خان افشار..... ۲۹۸
- ماجرای نخستین گامهای اصلاحات ارضی در کرسف..... ۳۰۱
- فدائیان در سهرورد (قره‌قوش)..... ۳۰۵
- فدائیان در..... ۳۰۹

- ۳۱۱..... فداثیان در روستای حصار
- ۳۱۲..... فداثیان در روستای مادآباد
- ۳۱۳..... فداثیان در محمودآباد
- ۳۱۴..... فداثیان در روستای زرین گل
- ۳۱۵..... جنگ جهانی دوم و بحران غذایی در ایران
- ۳۲۳..... مقاومت در خابنده مانع جدایی زنجان می شود
- ۳۲۴..... نخستین قوام و پایان ماجرای فرقه دموکرات آذربایجان
- ۳۲۷..... مذاکرات قوام و استایلر مولوتف در مسکو
- ۳۳۰..... بازی ادامه دارد
- ۳۳۰..... زنجان و خمسه در مذاکرات تهران و تبریز
- ۳۳۲..... کنفرانس تهران و سرنوشت زنجان
- ۳۳۴..... تصرف زنجان و سقوط تبریز
- ۳۳۸..... تعداد نیروهای مدافع ملی
- ۳۳۹..... عوامل شکست حکومت پیشه‌وری
- ۳۴۶..... سنی گتیرن، سته دیبر گت (کسی که تورا آورد، بوی گداز برو)
- ۳۴۷..... دلایل عدم موفقیت فرقه دموکرات در زنجان
- ۳۴۸..... دلایل شکست نظامی فرقه دموکرات آذربایجان
- ۳۵۱..... قدردانی از سواران؛ ذوالفقاری، امیرافشاری، یمینی و اسلحه‌دارباشو
- ۳۵۲..... جنگ پارتیزان‌های خمسه زنجان با فرقه دموکرات از نگاهی دیگر
- ۳۷۸..... محمدحسن خان افشار کیست؟
- ۳۸۲..... غلام یحیی دانشیان که بود؟
- ۳۹۳..... غلامحسین خان اصانلو کیست؟
- ۴۰۳..... پیوست

مهم‌ترین عناوین روزنامه اطلاعات و مجله خواندنی‌ها..... ۴۰۳

اسناد..... ۴۱۹

تصویر مصاحبه‌شوندگان..... ۴۲۷

کتابخانه..... ۴۵۱

سما..... ۴۶۵

www.ketab.ir

یادداشت دبیر مجموعه

جنگ جهانی دوم در تاریخ معاصر ایران موجب تحولات گسترده‌ای شد. اشغال کشور و سقوط دیکتاتوری رضاشاه نتیجه فوری این جنگ بود. با گذشت یکی دو سال مشخص شد صحنه سیاسی ایران شاهد تحولات دیگری خواهد بود. سر برآوردن حزب توده از یک سو و سهم‌خواهی اتحاد جماهیر شوروی از رقبا، خود موضوع نفت شمال را به میان آورد. اشغال ایران و اقامت قوای نظامی بیگانه در کشور تداعی گر دوران تقسیم ایران بین روسیه تزاری و انگلستان بود. این وصف که قدرت مقتدر دیگری به نام آمریکا نیز به جمع مدعیان پیوسته بود.

ناکامی استالین از دست‌یابی امت‌ازات مورد نظرش از راه سیاسی وی را به اتخاذ تصمیمات شدید و دانستنی در تشکیل فرقه دموکرات آذربایجان و کردستان رخ عیان نمود. بحرانی که طی سال ۱۳۲۵-۱۳۲۶ دامنگیر ایران و آذربایجان شد موضوع بررسی، تحقیقات بسیری شد. با این حال جنبه‌های مختلفی از این بحران هنوز به اندازه کافی مورد توجه قرار نگرفته است. از آن جمله چند و چون مقاومت‌های محلی در مقابل فرقه دموکرات است. علی‌رغم نارضایتی‌های گسترده اجتماعی از سیاست‌های ضد سلاوی، حمایت ایرانی ستیزانه حکومت پهلوی که در قالب تجدید گرای به اجرا در می‌آمد، ماهیت فرقه دموکرات و وابستگی عیان به اتحاد جماهیر شوروی موجب مقاومت در لایه‌های مختلف اجتماعی شده بود که در این موضوع طی سالهای اخیر با تکیه بر تاریخ شفاهی شاهدان عینی تحقیقات جدیدی انجام گرفته

است از آنجمله مقاومت طوایف کلاسری اطراف اردبیل^۱، ایل محمدخانی منطقه ارسباران^۲ می‌باشد.

با اشغال شهر زنجان توسط فدائیان فرقه دموکرات با حمایت ارتش سرخ منطقه زنجان حد فاصل بین قوای دولت ایران و قوای فرقه دموکرات بود. گرچه در این منطقه نبردهای خونین بسیاری رخ داده است با این حال پژوهش‌های فایده‌آمیزی هنوز به انجام نرسیده است.^۳ اثر فرا روی محققان با عنوان «فدائیان فرقه دموکرات آذربایجان در خدابنده» آثار ارزشمندی است که با تکیه بر تاریخ شفاهی شاهدان زنده این حادثه تاریخی توسط محقق ارجمند محرمعلی فیروزی تألیف شده است.

در این کتاب تحقیقی تحولات شهرستان مهم خدابنده در دوره یک‌ساله فرقه با تکیه بر رعایت انصاف و مورد بررسی قرار گرفته است گرچه در این موضوع اسناد مهمی در آرشیو نهاد ریاست جمهوری (نخست وزیر سابق) وجود دارد که متأسفانه محقق محترم امکان بهرگیری از این اسناد را نداشته است، با این حال بدون تردید تا انتشار اسناد مورد اشاره این مجموعه می‌تواند قسمتی از نیاز محققان را پاسخ دهد. مؤلف محترم برای فرام آردن داده‌های این تحقیق بیش از پنجاه جلسه مصاحبه انجام داده است در حالی که انجام هر مصاحبه مستلزم صرف زمان و پیگیری‌های متعددی بوده است. از این رو

۱. در این خصوص محقق محترم آقای اصغری کلاسری تحقیقات ارزشمندی به انجام رسانده است.

۲. «نهضت میهن پرستان ارسباران» عنوان کتاب است که آقای بهزاد محمدخانی تألیف و موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران منتشر کرده است.

۳. در مورد تحولات دوره یک‌ساله فرقه در زنجان کتاب «تکیه» اسناد توسط دکتر مسعود بیات عضو

زحمات مؤلف محترم شایسته توجه و قدردانی عموم علاقمندان به مباحث تاریخ منطقه خواهد بود. همچنین وی برای آشنایی خوانندگان در فصلی به بررسی جغرافیای تاریخی و سیاسی منطقه خدابنده پرداخته است ضمن اینکه اسناد تصویری منتشر نشده قابل توجهی را ارائه نموده است که در نوع خود بی نظیر است.

سوم به تاریخ و فرهنگ دیار کهن با توجه به اهداف خود به منظور دانش افزایی در مطالعات ملی و تولید ادبیات ملی برای عبرت گیری انتشار این اثر را در دست کاری خود قرار داده است. از این رو مراتب تقدیر و سپاس خود از محترم سخن کوش جناب آقای محرمعلی فیروزی را اعلام می دارد. ویراستار این متن اقامه نادر خبازی دولت آباد؛ صفحه آرایی را سرکار خانم زارعی و جلد را امیر نیکبخت طراحی کرده اند.

رحیم نیکبخت

دسسه تاریخ و فرهنگ دیار کهن

پیشگفتار

ما ایرانی هستیم، باید کشوری را که به ما موهبت های ارزانی داشته است دوست بداریم. نخستین تجلی علاقه به این سرزمین، دانستن تاریخ آن است. تاریخ شناسنامه ملی ماست. بدون شناخت گذشته، توضیح حال نارسا و نادرست خواهد بود. در واقع دانش تاریخ چون آموزگاری آگاه و دلسوز است. تجربه های تاریخی، سرمایه ملی ماست. برای به دست آوردن آن انسانهای بی حساب در غول زمان کشته شده، زخمی و آواره گشته، و همه نوع رنجها و مصیبت ها را تحمل کرده اند. تأکید خرد است از این سرمایه ملی با موقع شناسی و دقت بهره گیریم (پایان دوست، ۱۳۷۷، ص ۱۵).

بسیاری از وقایع تاریخی ایران ناشی از موقعیت جغرافیای این سرزمین بوده است، چنان که علی رغم بی طرفی این کشور در دو جنگ جهانی مورد تاخت و تاز قدرتها قرار گرفته و اشغال می شد. در نخستین روز سپتامبر ۱۹۳۹م (۱۳۱۸ش) با حمله ناگهانی ارتش آلمان آییناری به لهستان و تقسیم این کشور با اتحاد جماهیر شوروی، جنگ جهانی دوم آغاز می شد. و پس از یک سال و ده ماه ایران را نیز به پهنه خود می کشاند (نظری، ۱۳۷۶، ص ۱۳). در این جنگ ایران به «پل پیروزی» متفقین (انگلستان، فرانسه، آمریکا و شوروی) علیه دولت های محور (آلمان، ایتالیا و ژاپن) تبدیل شده و یک بار دیگر اهمیت راهبردی این سرزمین، تاریخ آن را رقم می زنند. شمال غرب ایران یعنی آذربایجان، زنجان و شهرستان خدابنده نیز بواسطه این موقعیت جغرافیای و ملاحظات ژئوپلیتیک صحنه کشمکش ها و درگیری ها می شود. ظهور و سقوط فرقه دموکرات آذربایجان در مدت یک سال (آذر ۱۳۲۴ تا آذر ۱۳۲۵ش)

توفانی از حوادث را که در جهان وزیدن گرفته بود به ایران آورد و زندگی مردمان این کشور را هم تحت تأثیر خود قرار داد.

رویدادی که دست کم به مدت یک سال بزرگ‌ترین جدایی را پس از هاله ترکمانچای در تمامیت ارضی ایران ایجاد به وجود آورد. فرقه دموکرات پس از به کنترل درآوردن آذربایجان و زنجان متوجه خدایند می‌شود و بخش‌های وسیعی از منطقه، که امروز در نقشه تقسیمات سیاسی کشور به عنوان شهرستان خدایند شناخته می‌شود، را به تصرف خود درمی‌آورد. رخدادی که هنوز سال‌ها پس از آن در قید حیاتند و از آن روزها و حوادث قابل تأمل و عبرت‌انگیز برای ما آیم و امید سخن به زبان می‌آورند و گاه از گفتن و به زبان آوردن رویدادهای آن پرهیز کرده و به اشاره کوتاه به آن سال بسنده می‌کنند!

این وقایع قابل تعمق آن چنان در پره اهام، توده ابرهای حب و بغض و اغراض ضد و نقیض پوشانده شده است که بیانش عاقلانه و محققانه عاری از خطا و لغزش از تسامح و تساهل نخواهد بود. و نایب دردناکی که هنوز در نوشته‌های به جا مانده از آن دوره و دوره‌های بعد آن، در دو طیف مخالف هم، درباره آن سخن بسیار گفته‌اند و از دو دیدگاه به نقد و تجزیه و تحلیل پرداخته‌اند. طیف نخست از جانب نویسندگان چپ رو و بازماندگان طرفدار برقراری «حکومت ملی» تحت عنوان «نهضت آذربایجان» و «قیام آزادی‌بخش آذربایجان» و «حکومت خودمختاری» که رنگ و جلایی به آن داده‌اند و تا حد یک جنبش رهایی‌بخش و یک قیام حق‌طلبانه برای آن قلم زده‌اند. طیف دوم که بر این ماجرا با توجه به آغاز و انجام آن و سلاقی و

محركات خارجى مى نگرند و با عناوين «غانله آذربايجان»، «غانله پيشه ورى»، «حکومت دموکراتها» از آن ياد مى کنند (شاه محمدى، ۱۳۹۴، ص ۴۹).

اين نکته را نيز نبايد نادیده پنداشت، علاوه بر زمينه ها و عوامل خارجى ايجاد فرقه دموکرات، زمينه ها و عوامل داخلى چون نارضائيتى از عملکرد و رفتار اغلب خوانين محلى و کارگزاران به ويژه ژاندارم هاى حکومتى در به وجود آمدن بسترهاى مناسب براى پذيرش و همراهى هاى اوليه با شعارهاى مطلوب دل مردم از سوى حزب توده و فرقه دموکرات، فراهم ساخته بود. همان که عده اى را مجذوب خود ساخته و حتى به حمايت عملى از آنها پرداختند. از اين ميان غلامحسين خان اصانلو از خوانين سجاى رود (روستائى اسپرين)، نصرالله همانشاهلو افشار يکى از دو فرزند تقى خان (بيوک خان) مالک روستائى مرادآباد خداينده و غلامحسين بيگدلى (از بيگدلى هاى بزينه رود) داماد يداالله خان بيگدلى اسلحه دارباشى و از افسران ارتش به اين فرقه پيوسته و پس از شکست آنها، مجبور به ترک کشور مى شوند. اما نيروهاى محلى طرفدار حکومت سرکزي و خوانين محلى چون؛ محمد حسن خان افشارى، يداالله خان بيگدلى اسلحه دارباشى و به همراه محمود ذوالفقارى و هدايت الله يمىنى در کنار عده اى از نيروهاى ارتش به مقابله با فرقه دموکرات پرداخته و خداينده به عنوان آخرين سرحدات نمرود و نذر و استيلاى فرقه دموکرات آذربايجان، شاهد شکل گيرى خطوط دفاعى و وقوع درگيرى ها و دست به دست شدن منطقه شده و مردمان آن متحمل خسارات و ناملایمات بسيارى گرديدند.

همين طور در بررسى فرقه دموکرات بايد يک تفکيکى بين سران و عوامل وابسته به سرويس امنيتى شوروى و آن فدائى روستائى محروم و ستمديده

قابل بشویم که ناخواسته به واسطه محرومیت‌ها و ستم‌های خوانین و اربابان به این وادی کشیده شدند، و عوامل بیگانه به دست همین روستائیان محروم خواسته‌های خود را عملی کردند (نیکبخت، ۱۳۹۵). در خدابنده نیز همانند سایر ناطق کشور، سالها سلطه خوانین (به‌ویژه افشارها) و نظام ارباب - رعیتی، عدم وجود یا نفوذ نهادهای قانونی کارآمد حکومت مرکزی، و اعمال برخی ناعدالتی‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و جغرافیایی، انجام برخی اصلاحات بنیادین را ضرورت انکارناپذیر نموده بود. ظهور فرقه دموکرات آذربایجان با این زمینه و بسترها زنگ خطری بر غفلت‌ها و آغازی بر تحقق این مطالبات انباشته شد که در آن نقش بیگانگان بر پیچیدگی و مسیر آن سایه افکند. اما این مطالبات همواره در تاروپود جامعه ایران وجود داشته و بخشی از آن که ضرورت گریزناپذیر بوده در دهه ۴۰ به‌ویژه در اجرای اصلاحات ارضی بروز و ظهور پیدا کرد، و برخی دیگر نیز هر از چند گاهی فرصت بروز و ظهور داشته است. هدف اساسی و تمرکز اصلی این کتاب، رویدادهای حکومت یک‌ساله فرقه دموکرات آذربایجان بر خدابنده می‌باشد که برای بررسی آن ناگزیر به تحولات بین‌المللی و ملی نیز پرداخته شده است.

بنابراین براساس آنچه ذکر شد، حوادث و رویدادهای تاریخی ویژه‌ای که علت بسیاری از آنها ناشی از موقعیت جغرافیای ایران و به تبع آن موقعیت جغرافیای استان زنجان و شهرستان خدابنده می‌باشد، از درهم‌تنیدگی زیادی برخوردار است، به گونه‌ای که تفکیک و جدایی آنها از هم ناممکن می‌باشد. اما نکته قابل توجه و ضروری، ثبت و انتشار این وقایع تاریخی در جغرافیای

منطقه خدابنده زیسته‌اند، شادبها و غم‌ها، جنگ‌ها و سختی‌ها داشته‌اند. لکن از بسیاری از آنها به هر دلیلی اثری و حتی نامی برجا نمانده است. از این همه گذشت زمان و حوادث برخی از مهم‌ترین آنها، آن‌هم به صورت ناچیز ثبت گردیده است. مهم‌تر آنکه بسیاری از افراد جامعه به هر دلیلی، اطلاع چندانی از تاریخ منطقه ندارند. لذا هر چند نوشتن تاریخ کار بس دشواری است، اما برای آگاه‌نندگان به تاریخ و عبرت از گذشته، به خصوص برای روشنگری نسل جوان، بسا مفید و آموزنده خواهد بود.

کتاب حاضر ترش نموده خلاهای موجود در این مسیر را تا حد امکان پر نماید و مطالبی را که ممکن است با همه اهمیتش برای عمده هم‌میهنان ناشنیده مانده باشد، بازگو نماید. لذا بدین منظور نگارنده با جمع‌آوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای و میدانی و با دید جغرافیای تاریخی اقدام به ثبت و بررسی وقایع و رویدادهای که منشأ آن حوادث جهانی، ملی و محلی بوده‌اند، نموده است.

این کتاب در سه فصل تدوین شده؛ فصل اول کلیات و مفاهیم و دیدگاه جغرافیای تاریخی اشاره دارد. فصل دوم، گذر به جغرافیای تاریخی شهرستان خدابنده داشته تا با پرداختن به پیشینه برخی رویدادهای منطقه، محتوای فصل سوم را گویاتر بیان نماید. در فصل سوم به بررسی عمیق‌تر حکومت یک‌ساله فرقه دموکرات آذربایجان در خدابنده پرداخته می‌شود.

در مورد روش میدانی گردآوری اطلاعات از یک‌سال حکومت فرقه دموکرات آذربایجان بیان نکاتی چند ضروری به نظر می‌رسد: نخست آنکه اسناد و منابع مکتوب و معتبر محلی بسیار ناچیز بوده و اگر هم اندک منابع و

اسنادی وجود داشته، افراد و نهادها به هر دلیلی از ارائه آن خود داری نموده و اگر هم نگارنده موفق به دستیابی به برخی از آنها شده با دشواری همراه بوده است. دوم؛ به دلیل عدم انتشار نشریات محلی در آن مقطع زمانی و نیز عدم ثبت وقایع محلی توسط افراد با سواد یا عدم دسترسی نگارنده به آنها، به ناچار - حادث تاریخی علاوه بر استفاده از برخی منابع مکتوب محدود، از تاریخ شفاهی خدابنده به صورت مصاحبه با افراد مختلف و متعدد، حضور در محل رویدادها به واسطه ساطی که در آنجا درگیری و جنگی بین نیروهای فرقه دموکرات با نیروی خرابین محلی که در بین آنها از نیروهای ارتش هم حضور داشتند، بهره گرفته و نتایج گردیده است. سوم؛ نگارنده با افراد کهنسال زیادی به ویژه تفنگچیان خوانین منطقه و شاهدان عینی مصاحبه نموده و با دشواریها و موانع بی شماری مواجه بوده که ذکر آن شاید از حجم مطالب کتاب فراتر رود. موانعی چون عدم اعتماد به کاری که تازگی داشته و نخستین بار در منطقه به آن پرداخته می شود، احتیاط بیش از حد افراد در بازگویی رویدادها با ملاحظات چون حافظه تاریخی، حساسیت های محلی و... با این حال، این پژوهش باید بسیار زودتر از اینها صورت می گرفت - چرا که بسیاری از افرادی که در کانون تحولات منطقه بوده اند، از دنیا رفته اند و مهم تر اینکه به دلیل عدم آگاهی از ارزش آثار و اسناد مرتبط با آن دوره، بسیاری از آنها یا از بین رفته یا در گوشه ای بین وسایل قدیمی منازل پرت افتاده اند. حتی در مدت پنج سال پژوهش درباره حکومت یک ساله فرقه دموکرات آذربایجان در خدابنده، تعدادی از افراد مصاحبه شده از دنیا رفته اند و یا اکنون دیگر به هر دلیلی قادر به بازگویی وقایع آن دوره نیستند.

استفاده و نیز تمام کسانی که با در اختیار گذاشتن منابع، تصاویر، اسناد و وقت گرانبهای خود با مصاحبه در تدوین این کتاب، نگارنده را یاری نمودند، یادی نکرده و تشکر نکنم. از این رو بر خود وظیفه دانسته و از همه این بزرگواران تشکر و قدرانی می‌نمایم. همچنین جا دارد از جناب آقای رحیم نیکبخت به جهت تشویق‌ها و رهنمودهای ارزشمندشان در تدوین این کتاب، و مؤسسه تاریخ و فرهنگ دیار کهن به جهت فراهم ساختن چاپ و نشر این اثر، نهایت سپاس و قدرانی را به عمل آورم.

محرم‌علی فیروزی، قیدار خرداد ۱۳۹۵